

Werkwijze project Toeval Gezocht maakt potenties van kinderen zichtbaar Nederlandse onderwijssituatie bemoeilijkt vrijheid voor eigen ideeën en plannen in beeldend onderwijs

Verslag van een kwalitatief onderzoek naar mogelijkheden om kinderen – geïnspireerd door de Reggio Emilia-benadering – meer vrijheid te bieden voor eigen ideeën en plannen in het beeldend onderwijs.

Mariëlla D'Aprano en Wilma van Leeuwen
4^e jaars studenten deeltijdopleiding docent beeldende kunst & vormgeving
Academie voor Beeldende Vorming Amsterdam
Mei 2008

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Toeval Gezocht	3
De Reggio Emilia-benadering	3
Het onderzoek	4
- Onderzoeksvraag en deelvragen	4
- Aanpak	4
- Fasering	4
- Rol van de opdrachtgever	4
- De beoogde resultaten	5
De ervaringen van Toeval Gezocht	5
- Toeval Gezocht heeft bij veel leerkrachten iets losgemaakt	5
- Positieve leereffecten bij kinderen	5
- Samenwerking leerkracht en kunstenaar	6
- Atelierruimte	6
- Observeren, documenteren, reflectie	6
Effecten na het project	7
- Veel positieve effecten, maar hoe nu verder?	7
De knelpunten bij de werkwijze van Toeval Gezocht	7
- De Nederlandse onderwijssituatie: grote, diverse klassen, één leerkracht, één ruimte	7
- Methodisch onderwijs: geeft zekerheid en goed meetbare resultaten	8
- Veranderingsbereidheid leerkrachten: waarom veranderen als je goede resultaten boekt	8
- Vaardigheden van leerkrachten	8
Conclusies	9
Aanbevelingen	9
- Visieontwikkeling	9
- Oprichten netwerk van Toeval Gezocht-scholen: uitwisselen ervaringen en kennis	9
- Organiseren schoolbrede vervolgprojecten om teams te enthousiasmeren	10
- Wetenschappelijk onderzoek Reggio Emilia-benadering	10
Tot slot	10
Literatuur	10
Artikelen	10

Inleiding

'Kinderen die de vrijheid krijgen voor eigen ideeën en plannen kijken opener naar de wereld, naar mogelijkheden.' Dat zei een directeur van een basisschool die deelgenomen heeft aan het project Toeval Gezocht tijdens een interview. Als dat zo is, als vrijheid van werken kinderen stimuleert om te onderzoeken en te experimenteren, waardoor ze een bredere en creatievere kijk op de wereld krijgen, wat weerhoudt scholen er dan van om kinderen niet massaal deze kans te bieden? Een aantal zaken, zo bleek uit het onderzoek dat wij als vierdejaars deeltijdstudenten docent beeldende kunst & vormgeving aan de Amsterdamse Academie voor Beeldende Vorming deden. Maar er zijn zeker ook kansen. Voor we daar dieper op ingaan, gaan we eerst terug in de tijd. Naar het project Toeval Gezocht dat van 3 september tot en met 15 oktober 2007 werd gehouden op 15 basisscholen in Noord Holland. Het project dat de basis vormde voor ons onderzoek.

Toeval Gezocht

Toeval Gezocht was een kunstproject voor jonge kinderen in de leeftijd van 4 tot 7 jaar. Een samenwerkingsproject van Annemieke Huisingh (projectleider), Rixt Hulshoff Pol (Stedelijk Museum), Ellie van den Boomen (Kunst en Cultuur Noord-Holland) en Kees Admiraal (Steunpunten Kunsteducatie Noord-Holland). Per school werkte een projectteam, bestaande uit een kunstenaar, een leerkracht en twee stagiairs, twee dagdelen per week met de kinderen. Het startpunt van Toeval Gezocht was de tentoonstelling Cruel Bonsai van het kunstenaarsduo Heringa/Van Kalsbeek in het Stedelijk Museum in Amsterdam. Hun werkwijze kenmerkt zich o.a. door begrippen als juttten, toeval forceren, tijd en samenwerken. Vanuit deze begrippen werd ook met de kinderen gewerkt. Het onderzoek en experiment stonden daarbij centraal, het projectteam begeleidde de kinderen hierin. Daarbij werd steeds geprobeerd aan te sluiten bij de potenties en het initiatief van de kinderen, waarbij de vrijheid om hun eigen ideeën en plannen in te brengen en te realiseren, voorop stond. Deze werkwijze werd geïnspireerd op de Reggio Emilia-benadering.

Juttten, materialen, aan de slag!

De Reggio Emilia-benadering

De Reggio Emilia-benadering is een pedagogische benadering, ontstaan in de Italiaanse stad Reggio Emilia. De initiator is Loris Malaguzzi (1920-1994), een pedagoog en filosoof, die samen met enkele moeders in 1948 de eerste voorschoolse kinderopvang oprichtte voor kinderen in de leeftijd van 3 tot 6 jaar. De kerngedachte van de Reggio Emilia-benadering is dat kinderen vanaf hun geboorte krachtig, competent en vol potenties zijn. Kinderen zijn sociale wezens, uit op communicatie met anderen en met de wereld. Ze zijn van nature nieuwsgierig en leergierig en beschikken over een enorme onderzoeksdrang. Kinderen worden opgevoed door drie verschillende 'pedagogen': andere kinderen (eerste pedagoog), volwassenen (tweede pedagoog) en de fysieke omgeving (derde pedagoog). Ze beschikken over wel honderd talen om zich uit te drukken.¹ Creativiteit is binnen de Reggio Emilia-benadering een belangrijk begrip. Volgens Carla Rinaldi, de huidige inspirator en wetenschappelijk onderzoeker voor Reggio Emilia, is *creativiteit de vrijheid om de dingen op ieder moment van een andere kant te bekijken*.² Creativiteit staat hierbij voor een creatieve geest, de nieuwsgierige, onderzoekende houding van kinderen. Het onderwijs binnen de Reggio Emilia-benadering is helemaal gericht op onderzoek. De omgeving waarin dit gebeurt wordt ook zo ingericht dat deze de creativiteit stimuleert. Er is aandacht voor architectuur, inrichting, lichtval en kleur.³ Ook is er standaard een atelierruimte voor kinderen aanwezig. In de huidige kindercentra van Reggio Emilia werken groepsleiders, pedagogen en kunstenaars dagelijks samen met jonge kinderen. Zij begeleiden de kinderen in hun onderzoek. De werkwijze bestaat uit kijken en luisteren, onderzoeken en documenteren, reflecteren en interpreteren en plannen.

¹ Meer te lezen in: Carolyn Edwards e.a. (red), *De honderd talen van kinderen. De Reggio Emilia-benadering bij de educatie van jonge kinderen*.

² *Reggio Children*, Carla Rinaldi

³ Meer te lezen in: Margot Meeuwig, Wilma Schepers, Tineke van der Werf, *Sporen van Reggio*

Het onderzoek

We waren beiden als stagiair bij Toeval Gezocht betrokken. Vanuit deze stage-ervaring ontstond de behoefte om te onderzoeken of er op de scholen, die deelgenomen hebben aan Toeval Gezocht, behoefte is en mogelijkheden zijn om een op de Reggio Emilia-benadering geïnspireerde werkwijze in het dagelijkse beeldende onderwijs te integreren. Deze vraag was een direct gevolg van onze eigen ervaringen tijdens de projectweken en het enthousiasme en plezier dat we bij de kinderen mochten ervaren. Het maakte ons nieuwsgierig naar de effecten van zo'n project. We vroegen ons af wat de scholen nu met de opgedane ervaringen gingen doen, of ze er iets mee gingen doen. Ons onderzoek heeft plaatsgevonden in opdracht van Annemieke Huisingh, projectleider van Toeval Gezocht. We zijn deze samenwerking bewust aangegaan, omdat we hopen dat we met ons onderzoek kunnen bijdragen aan een verdere acceptatie van projecten als Toeval Gezocht. Op de deelnemende scholen, maar ook op andere scholen in Nederland.

We bespreken hierna achtereenvolgens de onderzoeksvraag, onze aanpak en de fasering, de rol van de opdrachtgever en de beoogde resultaten.

Onderzoeksvraag en deelvragen

De centrale vraag die we wilden beantwoorden was:

Op welke manier zien scholen die deelgenomen hebben aan het project Toeval Gezocht mogelijkheden om – geïnspireerd door de Reggio Emilia-benadering – leerlingen meer vrijheid te bieden voor eigen ideeën en plannen in het beeldend onderwijs?

Hierbij zijn drie deelvragen geformuleerd:

Op welke wijze is de specifieke onderwijsmethode van een school van invloed geweest op het projectverloop?

Hoe is de ervaring met de pedagogische aanpak tijdens Toeval Gezocht?

Is er door de opgedane ervaringen draagvlak ontstaan voor een vrijere werkwijze, die aansluit bij de potenties en initiatieven van kinderen, waardoor veranderingen in het onderwijs in de toekomst tot de mogelijkheden behoren?

Aanpak en fasering

Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden hebben we gesprekken gevoerd met 11 leerkrachten en 5 directieleden van in totaal 7 van de 15 aan Toeval Gezocht deelnemende scholen.⁴ Ook hebben we 1 kunstenaar gesproken, die aan het project verbonden was.⁵

We hebben voor diepte-interviews gekozen, omdat de gesprekken de mogelijkheid geven dieper op de materie in te gaan. Je kunt ook doorvragen, als een antwoord niet helemaal duidelijk of erg kort is. Bovendien kan een gesprek, naast de beantwoording van de vaste vragen, ook aanvullende informatie opleveren, die kan helpen bij de beantwoording van de onderzoeksvraag.

Voor de drie verschillende groepen gesprekspartners hebben we aparte vragenlijsten gemaakt, die vooraf niet aan de geïnterviewden zijn voorgelegd. Dit om het gesprek zo vrij mogelijk te kunnen laten verlopen. Ter voorbereiding en ondersteuning van onze gesprekken hebben we middels literatuurstudie ons ingelezen in de materie.

De onderzoeksopzet werd in oktober en november 2007 opgesteld. In januari en februari 2008 vond literatuurstudie plaats en zijn de interviewvragen ontwikkeld. De diepte-interviews vonden plaats in maart en april 2008.

Rol van de opdrachtgever

Annemieke Huisingh heeft de onderzoeksopzet en de interviewvragen geaccordeerd. Ook heeft zij ons geïntroduceerd bij de diverse scholen. Wij hebben vervolgens zelf de afspraken voor de interviews gemaakt.

⁴ We hebben geïnterviewd op de volgende scholen: Familieschool in Heerhugowaard, Trimaran in Edam,, Montessorischool in Heerhugowaard, Tjaddinxschool in 't Veld, Slootermeerschool in Amsterdam, Kameleon in Heerhugowaard en Piramide in Edam.

⁵ Kunstenaar: Eva Klee, verbonden aan basisschool Kameleon in Heerhugowaard.

De beoogde resultaten

Wat gaan scholen met de ervaringen van Toeval Gezocht doen? Kan een project als Toeval Gezocht eigenlijk wel een verandering teweeg brengen in de manier waarop kinderen op basisscholen beeldende vorming krijgen? Dat waren vragen die we onszelf bij aanvang van ons onderzoek stelden. We wilden inzicht krijgen welke krachten bij een verandering een rol spelen. Zodat we Annemieke Husingh een advies konden geven hoe zij daarop kan inspelen. Ons onderzoek heeft veel informatie opgeleverd. Het heeft zichtbaar gemaakt dat er draagvlak is voor de werkwijze. Het heeft ook duidelijke knelpunten zichtbaar gemaakt, waardoor veranderingen moeilijk kunnen zijn.

De ervaringen van Toeval Gezocht

In deze alinea geven we een korte uiteenzetting over de belangrijkste ervaringen van Toeval Gezocht, om de beantwoording van de onderzoeksvragen mogelijk te maken.

Toeval Gezocht heeft bij veel leerkrachten iets losgemaakt

De gesprekken over Toeval Gezocht hebben op alle scholen hetzelfde effect: er komt enorm veel energie en enthousiasme bij de geïnterviewden naar boven. Het is dezelfde 'flow' die wij als stagiaires ook tijdens het project hebben ervaren. Vooral leerkrachten die al langer in het onderwijs meelopen zijn soms ontroerd als ze over Toeval Gezocht praten. Het project heeft bij hen iets uit het verleden geraakt, iets wat in de loop der jaren op de achtergrond is geraakt of wat ze door omstandigheden hebben moeten loslaten. Veel leerkrachten zijn verplicht om per vak met methodieken te werken, waarbij veel vaststaat en waarvan soms maar moeilijk afgeweken kan worden. Er wordt veelal sturend lesgegeven. Tijdens Toeval Gezocht werd alles losgelaten. Dat was zeker in het begin erg moeilijk, maar de meesten hebben het uiteindelijk als heel prettig ervaren dat niet alles van te voren uitgedacht hoefde te worden. Niet werken naar een eindproduct betekent meer tijd en aandacht voor de kinderen. Een van de leerkrachten verwoordde haar ervaring zo: *'Het gewone, ongecorrigeerde werken is een van de mooiste herinneringen aan Toeval Gezocht.'*

Werken met gips: materialen uitzoeken die verwerkt kunnen worden en lekker aan de slag

Positieve leereffecten bij kinderen

Alle geïnterviewden geven aan dat Toeval Gezocht ook veel bij de kinderen teweeg heeft gebracht. Of er ook echt verregaande ontwikkelingen hebben plaatsgevonden vindt niet iedereen even makkelijk aan te geven. Sommige leerkrachten kenden de kinderen nog maar kort (groep 3 en het begin van een nieuw schooljaar) en dan is dat moeilijk aan te geven. De kinderen hebben gedurende het gehele project heel veel samengewerkt. Er heerste dynamiek en concentratie in de groep als er gewerkt werd, met name vanaf de derde projectweek. De meeste kinderen konden goed omgaan met de vrijheid die ze kregen. Daar waar wat moeilijk was, bleek ruimte voor het eigen tempo de oplossing. Leerkrachten gaven deze kinderen eigen opdrachten, zoals bijvoorbeeld foto's maken van de andere kinderen. Of de mogelijkheid om in de klas iets anders te doen. Uiteindelijk gingen al deze kinderen met de rest meedoen, omdat ze gaandeweg mogelijkheden voor zichzelf zagen.

Er kwamen onverwachte eigenschappen naar boven: *'Kinderen werden gedurende het project inventiever.'* en *'Ze konden heel lang met iets bezig zijn, veel langer dan ik gewend was.'* Ook: *'Je ziet veel meer kwaliteiten van kinderen.'* Omdat er niets 'fout' gedaan kon worden, werden kinderen steeds vrijer in het werk en het zoeken naar mogelijkheden. Dat gaf ook rust. Er werd volop geëxperimenteerd, de fantasie werd geprikkeld. Opvallend was ook dat er veel 'normale' leerelementen tijdens het project naar boven kwamen, die door kinderen zelf werden aangedragen. Er

werd volop geteld en gespeld, er werden nieuwe woorden geleerd. Een directeur: *'Kinderen waren de baas over hun eigen creatieve proces. Binnen dat proces hebben ze een bepaalde ontwikkeling doorgemaakt. Leerkrachten hebben ervaren dat er taalonderdelen naar voren kwamen, dat er rekenkanten naar voren kwamen, dat het samenwerken, het communiceren, interactie aan bod kwamen. Er kwamen zoveel elementen terug van wat we in het dagelijkse onderwijs meemaken.'* Veel kinderen bleken in het atelier anders te zijn dan in de klas. In bijna alle gesprekken hoorden we terug dat er een verandering in houding plaatsvond: stille en teruggetrokken kinderen kwamen tot bloei. Of zoals een directeur het zei: *'Kinderen die normaal volger zijn, bleken leiders tijdens het project. Dat is een ervaring waarvan ik vind dat we er iets mee moeten doen. Dat is prachtig voor het zelfbeeld, het zelfvertrouwen.'* Het atelier gaf kinderen duidelijk de kans om iets anders van zichzelf te laten zien. Kinderen leerden ook duidelijk van elkaar tijdens Toeval Gezocht. Kleinere kinderen kopieerden oudere kinderen in hun werk en gingen vervolgens zelf onderzoeken. En tijdens het samenwerken lieten kinderen aan elkaar zien hoe dingen gemaakt konden worden. Een leerkracht: *'Daar kan geen leerkracht tegenop.'* Een directeur: *'Het beklijft meer, als het uit kinderen zelf komt, ook als kinderen elkaar helpen.'*

Samenwerken: door kleiplankjes aan elkaar te maken, of door samen één werk te maken

Samenwerking leerkracht en kunstenaar

De kunstenaar als projectleider heeft voor alle geïnterviewden een toegevoegde waarde. De samenwerking was bijna overal zondermeer goed. Maar... de kinderen werden over het algemeen nòg vrijer gelaten dan een leerkracht zou doen. Daar waar de kunstenaar in de chaos mogelijkheden ziet, wil de leerkracht orde en structuur behouden. Dat maakte het soms wel spannend en leidde dan tot discussie over wat pedagogisch verantwoord is. De kunstenaar heeft duidelijk een andere kijk op de wereld en op het onderwijs. Die frisse kijk werd vaak als leerzaam ervaren: *'Van de kunstenaar heb ik leren kijken en vooral door te vragen. Ik zie nu beter wat een kind bezighoudt.'* en *'Kunstenaars denken anders, dat is een welkome aanvulling op de denkbeelden en concepten die wij hebben.'*

Atelierruimte

Voorafgaand was de voorwaarde gesteld dat Toeval Gezocht in een apart ruimte moest plaatsvinden. Er moest, net als in Reggio Emilia, een atelierruimte beschikbaar zijn. Dat leverde op sommige scholen de nodige problemen. Want het handvaardigheidlokaal van vroeger is bijna overal verdwenen. Er werd inventief naar oplossingen gezocht. Dus waren er ateliers in een gymzaal, in een lerarenkamer, in een gemeenschappelijke ruimte en in een partytent. Alle geïnterviewden zien de meerwaarde van de aparte ruimte. Het zorgt ervoor dat kinderen uit de normale lessituatie gehaald worden. Er kunnen ook andere regels gelden en je kunt materialen en werken laten liggen. Daar waar de ruimte niet optimaal was, beïnvloedde dat het werkproces (ontdekken, onderzoeken, experimenteren) ook echt.

Observeren, documenteren, reflecteren

Een belangrijk aspect in de Reggio Emilia-benadering is de documentatie, het vastleggen van gesprekken en werkprocessen middels bijvoorbeeld een voice recorder en een foto- of videocamera. Aan de hand hiervan bepalen begeleiders of en hoe kinderen geholpen worden bij een volgende stap. Tijdens Toeval Gezocht is ook veelvuldig gedocumenteerd. Er is vooral veel gefotografeerd en vaak zijn uitspraken van kinderen opgeschreven. Alle teams hebben na elke projectdag gereflecteerd. Tijdens deze gesprekken werd duidelijk hoe de volgende projectdag gestart zou worden. Slechts enkele teams hebben ook documentatie (foto's, uitspraken) gebruikt voor het bepalen van vervolgstappen, zoals men dat bij de Reggio Emilia-benadering voor ogen heeft. Vaak ontbrak hiervoor de tijd, maar ook de technische kennis om de materialen snel te verwerken speelde een rol. Een directeur: *'Ik zou wel eens willen zien hoe ze dat in Reggio doen, want nu was het echt een heel technisch verhaal.'* Met name reflectie werd als heel belangrijk ervaren, omdat je zelf niet alles kunt

zien en het leerzaam is om de ervaringen van anderen te horen. De meesten vinden na afloop ook: documenteren moet, is heel nuttig. Maar het is ook moeilijk en arbeidsintensief: *'Je gaat anders naar leerlingen kijken. Kijken naar ontwikkeling en stimuleren. Dat is een denkproces dat je zelf ook eerst moet leren.'*

Effecten na het project

Na afloop van Toeval Gezocht blijven kinderen met eigen ideeën en plannen komen. Ze nemen dingen mee van huis, dragen zelf onderwerpen aan. Bijna alle leerkrachten spelen daar op in, bieden kinderen ook de ruimte. De mate waarin dit gebeurt, hangt sterk af van de school. Werken volgens de Reggio Emilia-benadering botst met de schoolse systemen. Sommige leerkrachten voelen een enorme druk om de methodes waarmee normaal gesproken gewerkt wordt, strikt te hanteren. Er blijft dan weinig vrije ruimte over. Er is sowieso weinig tijd voor beeldende vorming, meestal maar een uur tot anderhalf uur. In ieder geval nooit een hele ochtend van 3,5 uur, zoals tijdens Toeval Gezocht. Een methode volgen kan een leerkracht ook zekerheid geven: *'Ik zou heel graag altijd zo (als tijdens Toeval Gezocht) willen werken, maar de methode geeft mij ook wel heel veel houvast.'*

Een andere leerkracht heeft juist de methode grotendeels losgelaten: *'Ik vind het zonde om dit proces te verstoren. Het is ongelooflijk wat ze allemaal bedenken.'* Maar dat kan volgens haar ook alleen maar omdat het een sterke groep is. Want allemaal voelen ze de verantwoordelijkheid dat de kinderen het programma goed doorlopen. *'De druk van bovenaf maakt dat je niet altijd mogelijkheden ziet om kinderen alle ruimte te geven. Het programma moet wel af...'* Zodat in het volgende schooljaar niet zal blijken dat er achterstanden zijn opgelopen. Er zijn echter Toeval Gezocht-groepen, die na het project aan toetsen hebben deelgenomen. Op deze scholen zijn geen verschillen geconstateerd met groepen die niet deelnamen aan Toeval Gezocht. De zorg die hierover dus voor aanvang van het project bij leerkrachten was, is – gelukkig – onterecht gebleken.

Luisteren en uitspraken noteren

Wat sommige leerkrachten ook na Toeval Gezocht nog doen is fotograferen. Zij doen dit omdat het helpt de werkprocessen van kinderen te volgen. Eén school heeft na Toeval Gezocht een vervolgproject met de hele school gedaan. Hierbij is werken vanuit eigen initiatief het uitgangspunt geweest. De ervaringen van Toeval Gezocht zijn op deze school heel waardevol gebleken. De motivatie voor het schoolproject werd door de directeur als volgt verwoord: *'Kinderen die weinig interactie vertonen bij taal of rekenen, als dode musjes achter hun tafeltje zitten, bleken tijdens Toeval Gezocht heel andere kinderen te worden binnen de groep. Niet meer een volger te zijn, maar ook leider te worden. Dat is een ervaring waarvan ik vind dat we daarop moeten insteken. De eerste stap is het lenteproject, dat we gaan doen met de hele school.'*

Veel positieve effecten, maar hoe nu verder?

Toeval Gezocht was een bijzondere ervaring voor de geïnterviewde leerkrachten en directeurs en voor de kinderen. De positieve effecten, die tijdens en na het project gesignaleerd zijn, hebben we aangegeven. Maar gaan de scholen er nu ook aan werken dat leerlingen meer vrijheid krijgen voor eigen ideeën en plannen in het beeldend onderwijs? Dat ligt helaas iets ingewikkelder, want naast de vele positieve ontwikkelingen, zien alle geïnterviewden ook duidelijke knelpunten, die een verandering van werkwijze soms in de weg staan.

De knelpunten bij de werkwijze van Toeval Gezocht

Met hoeveel enthousiasme ook tijdens de projectweken is gewerkt, het blijkt in de dagelijkse praktijk niet zo maar mogelijk om de werkwijze, die tijdens Toeval Gezocht gehanteerd is, over te nemen. We noemen enkele knelpunten die tijdens onze interviews duidelijk werden.

De Nederlandse onderwijssituatie: grote, gemêleerde klassen, één leerkracht, één ruimte

In Nederland zijn de klassen vrij groot: vaak ongeveer 30 leerlingen op één leerkracht. Dat maakt werken volgens de Reggio Emilia-benadering erg moeilijk. Hoe observeer, documenteer en reflecteer je in je eentje? Er is geen geld voor extra assistenten, hoe graag de geïnterviewden dat allemaal ook zouden willen. *'De praktijk is dat je het toch alleen moet doen.'* Bovendien is de samenstelling van de

klas ook van invloed als het om het geven van meer vrijheid aan kinderen gaat. In Nederland zitten alle kinderen bij elkaar. Een groep met veel 'probleemkinderen', of ze nu hoogbegaafd, autistisch of dyslectisch zijn, ADHD of PDD-NOS hebben, vraagt aandacht en structuur, aldus de geïnterviewden. Hierdoor wordt het geven van vrijheid nog moeilijker. Tot slot is de aparte atelierruimte een probleem. Scholen moeten woekeren met de beschikbare ruimte. Een extra atelierruimte voor beeldende vakken is binnen de huidige situatie bijna nergens te realiseren.

Methodisch onderwijs: geeft zekerheid en goed meetbare resultaten

Bijna alle scholen gebruiken per vak een methodiek. Sommige scholen houden zich heel strikt aan een methode. Dat is soms uit noodzaak geboren: de Cito-resultaten waren onvoldoende, waardoor de inspectie langs is geweest. De Piramide-methode voor groep 1 t/m 3 is bijvoorbeeld Cito gekoppeld en zorgt ervoor dat kinderen alles leren wat Cito vraagt. Veel scholen gebruiken daarom deze methode. Dat geeft zekerheid, rust. Ook het beeldend onderwijs is opgenomen in Piramide. De methode kent een vaste dagopbouw. Niet elke leerkracht of elke school wil of kan een methode loslaten. Want loslaten van de methode betekent onzekerheid, verliezen van 'macht'. De druk om goed te scoren bij de toetsen is groot. De inspectie kijkt naar resultaten en prestaties. De resultaten, die binnen de Reggio Emilia-benadering bereikt worden, zijn moeilijker meetbaar. Ontwikkelingen van kinderen zijn nu eenmaal moeilijk aanwijsbaar als je ze in vrijheid laat leren. Toch is de opvallende – vaak vurige! – wens van enkele leerkrachten die we geïnterviewd hebben: minder methodisch werken, meer vrijheden en onderzoek voor kinderen en leerkrachten.

Veranderingsbereidheid leerkrachten: waarom veranderen als je goede resultaten boekt

Toeval Gezocht blijkt te zijn uitgevoerd door leerkrachten, die binnen de deelnemende scholen opvallen door hun flexibiliteit, creativiteit of veranderingsbereidheid. Het zijn leerkrachten die open staan voor nieuwe dingen, daar ook om bekend staan op de school. De veranderingsbereidheid van het totale team op een school wil nog wel eens op problemen stuiten. Zoals een directeur zei: *'Mensen willen wel veranderen, maar niet veranderd worden.'* Dat betekent dat veranderingen op scholen vaak erg veel tijd vergen. Twee directeurs spreken over 8 tot 10 jaar, waarin veel met het team gepraat wordt om alle neuzen dezelfde kant op te krijgen.

De Reggio Emilia-benadering vraagt leerkrachten de huidige werkmethoden los te laten. Het betekent dat van leerkracht gestuurd lesgeven naar begeleidend werken gegaan moet worden. Niet langer bepaalt de leerkracht wat er geleerd wordt, maar de leerling geeft dat zelf aan. En dat is een erg grote verandering, die niet zomaar doorgevoerd kan worden. De weerstand van sommige leerkrachten wordt ook gevoed door de toenemende druk van bovenaf – lees de overheid – die gevoeld wordt. Leerkrachten geven aan dat zij steeds minder mogelijkheden zien om kinderen de ruimte te geven om vrij te werken. Verder belangrijk: als de school goed presenteert, wordt de noodzaak om dingen te veranderen vaak ook niet gezien.

Tijdens onze gesprekken bleek dat de gehanteerde managementstijl van invloed is op de mate waarin schooldirecteuren veranderingen in het onderwijs voor mogelijk houden. Er zijn scholen waar de directeur vooral faciliterend werkt, leerkrachten ondersteunt en doet wat de leerkrachten vragen. Op deze scholen bepalen leerkrachten de richting en is verandering vaak moeilijk. Er zijn ook scholen waar directeurs meer richtinggevend werken en projecten initiëren, die vervolgens met het team besproken worden. Op deze scholen kost veranderen tijd, maar zijn er meer mogelijkheden. Voor alle scholen geldt dat een verandering alleen zal slagen als er draagvlak voor is.

Vaardigheden van leerkrachten

Observeren, documenteren en reflecteren zijn belangrijke aspecten in de Reggio Emilia-benadering. Toeval Gezocht heeft geleerd dat dat allemaal nog niet zo eenvoudig is. Wil je het goed doen, dan moet je keuzes maken. Je kunt nu eenmaal niet alle kinderen tegelijkertijd volgen. Maar hoe maak je die keuzes? Er is opleiding in observeren, documenteren en reflecteren nodig om het goed te kunnen doen. Daarnaast bleek tijdens het project dat leerkrachten vaak over te weinig technische (ICT) kennis beschikken om de documentatie goed te kunnen verwerken.

Conclusies

Het project Toeval Gezocht was voor vrijwel alle deelnemers een bijzondere ervaring. De kinderen hebben tijdens de projectdagen in alle vrijheid mogen werken. Dit betekende vaak een behoorlijke omschakeling, omdat op de meeste scholen de lessen normaal gesproken door leerkrachten worden bepaald. De specifieke onderwijsmethode van een school werd tijdens de projectdagen losgelaten en heeft daarom geen invloed gehad op het projectverloop. De meeste kinderen konden de vrijheid die ze kregen goed aan. De manier van werken maakte bij velen iets los. De effecten waren vaak boven verwachting, al is de periode van zes weken misschien te kort om er echt conclusies aan te verbinden. Een groot aantal kinderen liet een andere, verrassende, kant van zichzelf zien. Dat wordt door alle geïnterviewden als heel bijzonder ervaren en maakt dat men positief tegenover een vervolg project staat. Het was ook verrassend dat veel elementen uit het dagelijkse onderwijs, zoals taalelementen en rekenelementen, tijdens Toeval Gezocht als vanzelf een plek kregen. Niet gestuurd door leerkrachten, maar door leerlingen zelf aangedragen. Positief was ook dat de kinderen geen achterstand opliepen door zes weken Toeval Gezocht. Want de toetsen na het project gaven aan, dat de zorgen die hierover vooraf bestonden, gelukkig ongegrond bleken. De leerkrachten vonden het vrije werken in eerste instantie vaak wat moeilijk. Want in hoeverre stuur je en wat laat je kinderen zelf uitvinden. En waar liggen grenzen in vrijheid. De samenwerking met een kunstenaar was daardoor soms lastig, zeker in het begin. De kunstenaar liet kinderen veel vrijer werken dan leerkrachten zelf zouden doen. Maar na het project is iedereen enthousiast: er is ook zoveel gebeurd in die zes weken!

Op welke manier zien scholen die deelgenomen hebben aan Toeval Gezocht mogelijkheden om – geïnspireerd door de Reggio Emilia-benadering – leerlingen meer vrijheid te bieden voor eigen ideeën en plannen in het beeldend onderwijs? Dat was de centrale vraag van ons onderzoek. Veel geïnterviewden laten blijken dat de werkwijze niet tot het beeldend onderwijs beperkt blijft, maar dat deze werkwijze voor het gehele onderwijs zou kunnen gelden. Ons onderzoek geeft, naast de vele positieve ervaringen en effecten, aan dat het bieden van meer vrijheid voor eigen ideeën en plannen echter niet zo eenvoudig te realiseren is als misschien lijkt. Dit soort veranderingen kunnen niet 'zomaar' doorgevoerd worden. Het betekent o.a een verandering in manier van lesgeven. Daarvoor is draagvlak nodig en dat draagvlak is er nu nog niet op de scholen. *Eén zwaluw maakt nog geen zomer*, lijkt een uitspraak die een beetje van toepassing is op de positie van de Toeval Gezocht leerkrachten binnen de scholen. Vaak heeft het project een beetje op een eiland binnen de school plaatsgevonden. De deelnemende leerkrachten zijn ook allemaal uitgekozen omdat zij bekend staan als flexibel, creatief en open voor nieuwe dingen. Iets wat niet altijd voor het gehele leerkrachtenteam geldt. Op veel scholen blijken veranderingsprocessen vooral heel veel tijd en veel overleg te vragen. Want op alle scholen zijn veranderingen alleen maar mogelijk als er draagvlak voor is.

Er zijn verschillende knelpunten naar voren gekomen die maar moeilijk op te lossen lijken, omdat de Nederlandse onderwijssituatie nu eenmaal zo is. Daarbij denken we vooral aan de grote, gemêleerde klassen, die ene leerkracht voor de klas en de ruimte waarin alles moet plaatsvinden. Is het dan onmogelijk om iets te doen met de positieve ervaringen van Toeval Gezocht? Nee, zeker niet! Vrijwel alle geïnterviewden geven aan dat zij zich willen inzetten om een begin te maken om een verandering binnen hun school mogelijk te maken. Directeuren en leerkrachten. Ze weten alleen niet goed hoe ze dat moeten aanpakken. Hier zitten de kansen!

Aanbevelingen

Visieontwikkeling

We adviseren Annemieke Huisingh een visie te ontwikkelen op de door de scholen aangegeven knelpunten. Hiermee kan zij de scholen helpen een eventueel vervolgtraject in te zetten. Met name de advisering ten aanzien van het loslaten van methodisch onderwijs lijkt een belangrijk punt. Werken volgens de Reggio-benadering botst met het methodisch onderwijs. Veel scholen worstelen met de druk die gevoeld wordt vanuit de inspectie enerzijds en de wens om kinderen meer vrijheid te bieden voor eigen ideeën en plannen anderzijds.

Oprichten netwerk van Toeval Gezocht-scholen: om ervaringen en kennis naar aanleiding van Toeval Gezocht te delen en oplossingen voor knelpunten te zoeken

Veel geïnterviewden geven aan dat zij graag willen brainstormen over hoe er binnen scholen draagvlak kan ontstaan voor meer vrijheid voor eigen ideeën en plannen bij kinderen. Door scholen in

contact met elkaar te brengen, kan er gezamenlijk nagedacht worden over oplossingen voor de knelpunten:

- beschikbare man/menskracht
- budget
- beschikbare ruimte/atelierruimte
- 'probleemkinderen' in een groep
- ruimte scheppen binnen methodisch werken
- omgaan met toetsingsdruk en onderwijsinspectie
- draagvlak creëren
- enthousiasmeren en opleiden schoolteams.

Veel scholen geven aan dat de kennis en ervaring van een deskundige bij dit proces zeer gewenst is. Annemieke Huisingsh zou hierbij een rol kunnen spelen.

Organiseren schoolbrede vervolgprojecten om teams te enthousiasmeren

Veranderingen zijn pas mogelijk als er draagvlak voor is. Toeval Gezocht heeft op veel scholen plaatsgevonden, zonder dat andere leerkrachten nu eigenlijk wisten wat het project inhield. Door schoolbrede vervolgprojecten te initiëren kunnen andere leerkrachten bekend raken met de werkwijze en zelf 'proeven' wat de werkwijze inhoudt. Voorafgaand aan deze projecten moeten alle leerkrachten instructie krijgen over de leidende principes van de Reggio Emilia-benadering, zodat er ook echt volgens Reggio gewerkt kan worden. Dit vraagt van scholen een investering in tijd. Maar zonder die investering zal het moeilijk worden het benodigde draagvlak voor veranderingen te creëren.

Wetenschappelijk onderzoek Reggio Emilia-benadering

Om het draagvlak voor de Reggio Emilia-benadering te versterken is wetenschappelijk onderzoek gewenst. We adviseren, voor zover nog niet gedaan, contacten te leggen met universiteiten of hogescholen om onderzoek naar de effecten van de Reggio Emilia-benadering bij jonge kinderen te stimuleren.

Tot slot

Met onze aanbevelingen hopen we een dialoog tot stand te kunnen brengen tussen de Toeval Gezocht scholen onderling en tussen onze opdrachtgever en deze scholen. We hopen dat de scholen daarmee oplossingen kunnen vinden voor de knelpunten die in de weg staan om kinderen meer vrijheid te bieden voor eigen ideeën en plannen in het onderwijs. Want als die vrijheid er inderdaad toe bijdraagt dat kinderen opener naar de wereld kunnen kijken, dat kinderen meer mogelijkheden zien, dan is dat alle moeite waard. Dan wordt de wereld in de toekomst vast een stukje mooier.

Mei 2008

Literatuur

- Baarda, D.B., *Open interviewen*, Stenfert Kroese, 1996
Edwards, C., Gandini, L., en Forman, G., *De honderd talen van kinderen*, SWP, 2005
Gerritse, A., *Geschiedenis van de beeldende vorming*, Canteleer, 1974
Meeuwig, M., Schepers, W., Van der Werf, T., *Sporen van Reggio*, SWP, 2007
Schaasfoort, B., *Beeldonderwijs en didactiek*, Wolters Noordhoff, 1999

Artikelen

- Meeuwig, M., Van der Werf, T., *Reggio Emilia-benadering: Il futuro è una bella giornata*, Tienke van der Werf en Margot Meeuwig beschrijven onderzoeken en documenteren als kern van de Reggiaanse werkwijze, internetartikel van www.pedagogiekontwikkeling.nl
Meeuwig, M., Van der Werf, T., *Kinderen, leidsters en ouders*, De wereld van het jonge kind, Uitgeverij Bekadidact, november 2003
Meeuwig, M., Van der Werf, T., *De ruimte als derde psycholoog*, De wereld van het jonge kind, Uitgeverij Bekadidact, juni 2003
Meeuwig, M., Van der Werf, T., *Sporen: een alternatief Reggio VVE programma*, Kiddo, Uitgeverij SWP, juni 2004
Meeuwig, M., Veldhoen, D., *Duizend dromen voor één vierkante meter. Kinderen geven vorm aan hun stad*, een voorbeeld van een samenwerkingsproject volgens de Reggio-benadering, Stichting Pedagogiekontwikkeling, internetartikel, www.home.planet.nl/~kerkh126/pleinen.html